

بقاع

بقاع، (جمع بقعه)، **جلگه‌ای** باریک و طولیل میان جبل **لبنان** و **جبل الشرفی**، با **ارتفاع** متوسط هزار **متر** می‌باشد.

فهرست مندرجات

- ۱ - نام بقاع در روزگار باستان
- ۲ - طبیعت بقاع
- ۳ - آب و هوای بقاع
- ۴ - علت آبادی بقاع
- ۵ - تعداد جمعیت بقاع
- ۶ - محصول کشاورزی بقاع
- ۷ - مذهب ساکنان بقاع
- ۸ - نواحی مشهور بقاع
- ۹ - مهمترین مرکز بقاع
- ۱۰ - وجه تسمیه بقاع
- ۱۱ - آیین‌های باستانی مردم بقاع
- ۱۲ - جغرافیای بقاع
- ۱۳ - ساکنین بقاع در طول تاریخ
- ۱۴ - جنگ‌های اقوام مختلف در بقاع
- ۱۵ - نام بقاع در آثار گذشتگان
- ۱۶ - حمله صلیبیان به بقاع
- ۱۷ - اوضاع بقاع در حمله مغول
- ۱۸ - فهرست منابع
- ۱۹ - پانویس
- ۲۰ - منبع

نام بقاع در روزگار باستان

در **روزگار باستان** این **جلگه** را کوبله سیریا (=سوریه محوّف) می‌خوانده‌اند، این تعبیر بعدها رواج بیشتری یافت.

طبیعت بقاع

این جلگه که در اصل **گودالی** زمین‌ساختی بوده و از لایه‌های رسوبی انباشته شده، دنباله **شکاف** (=غور) زمین‌ساختی **اردن** در طول محور **شمال** به **جنوب** است و یکی از مشخصات بنیادی ساختار خاور نزدیک به شمار می‌آید.
بخشی از **آب‌های** این جلگه به دو **روبخانه** **لبنانی** و **نهرالعاصی**، که از دو سوی ارتفاعت **یطیک** سرچشمه می‌گیرند می‌ریزد.
نهرالعاصی از ارتفاعت صعب‌العبور جنوب، و **لبنانی** از دره‌ها و آبکندهای منتهی به **فلات** **بازالتی** **جمص** سراریر می‌شوند و از این سرزمین می‌گذرند.

آب و هوای بقاع

آب و هوای قاره‌ای، این جلگه را به صورت دشتی نیمه‌بایر درآورده است، ولی در گوشه و کنار آن واحه‌ها و آبگیرهایی می‌توان یافت که از **دیرباز** **باتلاق** و **مرداب** بوده است و همین امر سخن **ققشندی** را که از وجود دریاچه‌ای به نام دریاچه بقاع در روزگار خود نام برده موجه می‌سازد.

علت آبادی بقاع

شبکه‌های زمکشی و آبیاری که از عصر تنگیز، نایب‌الحکومه **سوریه** در آغاز **عهد** ممالیک باقی مانده و هنوز هم مشهور است، در عمران و توسعه این سرزمین مؤثر بوده است.

تعداد جمعیت بقاع

اما **جمعیت** این جلگه هنوز هم اندک است.

محصول کشاورزی بقاع

و محصول عمده آن کماکان **حبوبات** است که بنابر نظام مالکیت جمعی یا بزرگمالکی **کشت** می‌شود.

مذهب ساکنان بقاع

بیشتر ساکنان آن **مسلمان**، و در شمال عمدتاً **شیعه**، هستند و بیش‌تر در دهکده‌های بزرگ کوهپایه‌های این سرزمین، که غارهای موجود در آن از قدیم عزالت‌گزیان را جلب می‌کرده است، زندگی می‌کنند.

نواحی مشهور بقاع

علاوه بر اماکن متعددی که به واسطه بقایای ابنیه تاریخی و غارهای **ججاری** شده‌شان مشهورند، از میان محلات و نواحی بازمانده در این **دره** مرتفع، که در ایام باستان مسکن اقوام اسکان یافته بوده و به سبب داشتن راه بازرگانی پر رفت و آمد از زمان فتوحات دوره اسلامی از ثروتمندترین نواحی **ایالت دمشق** بوده است، می‌توان از عین الجَزّ اقامتگاه **امویان**، روستای دورافتاده **گزک نوح**، که روزگاری پایتخت ممالیک بوده، و بالاخره دهکده‌های کوچک و مرفهی نظیر **زحله** نام برد.

مهمترین مرکز بقاع

بعلبک همواره مهم‌ترین مرکز این سرزمین بوده است، گرچه این **قلعه** نظامی که دیر زمانی تمامی این **کشور** را تحت **سلطه** و اقتدار خود داشت، در عهد ممالیک اهمیت خود را به نحو قابل ملاحظه‌ای از دست داد و اداره حومه آن، که به دو ناحیه تقسیم می‌شد، به **فرماندار** یا **والی** مستقلی واگذار شد. از آن پس، در جنب «نیابت» بعلبک، دو «**ولایت**» بقاع‌البعلبکی و بقاع‌العزیزی نیز پدید آمد.

وجه تسمیه بقاع

به نظر مورخان **مسلمان**، نام بقاع‌العزیزی از نام العزیز، پسر صلاح‌الدین ایوبی، گرفته شده و به گفته برخی از محققان امروزی با نام خدای باستانی این **سرزمین**، **آزیوس**، نسبتی دارد.

آیین‌های باستانی مردم بقاع

بقایای آیین‌های باستانی مردم این سرزمین را احیاناً می‌توان در نام‌های رایج و متعدد نقاط مختلف این سرزمین از جمله آثار و بناهای بر جای مانده مشاهده کرد؛ این نام‌ها پیش از همه، **داستان** نوح و طوفان نوح یا شخصیت **الیس نبی** را تداعی می‌کنند که مردم را از **پرستش بعل نبی** می‌کرده است.

جغرافیای بقاع

سرزمین بقاع با **طول** حدود ۶۰۰، ۱ و **عرض** ۱۰-۱۶ کیلومتر، با جهت جنوب غربی - شمال شرقی در مشرق لبنان و جنوب غربی **سوریه** قرار دارد،

ساکنین بقاع در طول تاریخ

نخستین بار در هزاره دوم ق م، **قوم بطوریون** که در شمال شرقی **دریای جلیل** (دریاچه طبریه) زندگی می‌کردند، به اطراف دمشق و دره بقاع رفتند و پس از **تصرف** بعلبک، در آنجا دولتی تأسیس کردند.

[۱] جوادعلی، المفصل فی تاریخ العرب قبل الاسلام، ج ۱، ص ۴۴۳-۴۴۴، بیروت ۱۹۷۶-۱۹۷۸.

[۲] جوادعلی، المفصل فی تاریخ العرب قبل الاسلام، ج ۲، ص ۶۲۳، بیروت ۱۹۷۶-۱۹۷۸.

نبطیان نیز در دوره گسترش فرمانروایی خود، دمشق و دشت بقاع را در تصرف داشتند و یکی از شاهان آن‌ها به نام حارث سوم (۶۲-۸۶ ق م) به دمشق دست یافت.

- [۱۲] جوادعلی، المفصل فی تاریخ العرب قبل الاسلام، ج ۳، ص ۱۵، بیروت ۱۹۷۶-۱۹۷۸.
- [۱۴] جوادعلی، المفصل فی تاریخ العرب قبل الاسلام، ج ۳، ص ۳۰، بیروت ۱۹۷۶-۱۹۷۸.

جنگ‌های اقوام مختلف در بقاع

- در جنگ‌های **سیاسیان** با تئمریان در زمان شاپور اول گروه بزرگی از **یهود** در صفوف **دشمنان** زبّاء (ملکه تَمر) بودند که تحت تأثیر آرای **فلاسفه** و علمایی که در تَمر و بقاع می‌زیستند، قرار داشتند.
- [۱۵] جوادعلی، المفصل فی تاریخ العرب قبل الاسلام، ج ۳، ص ۱۱۱، بیروت ۱۹۷۶-۱۹۷۸.
- در ۱۳، خالد بن ولید با حمله به ارکه، خُوارین و نواحی دیگر (واقع در دره بقاع) به آن منطلق حمله کرد
- [۱۶] احمد بن یحیی بلذری، فتوح البلدان، ج ۱، ص ۱۵۴، **چلب عبدالله انیس طَباع** و **عمر انیس طَباع**، بیروت ۱۴۰۷/۱۹۸۷.
- به نوشته **یعقوبی**،
- [۱۷] احمد بن اسحاق یعقوبی، تاریخ الیعقوبی، ج ۲، ص ۱۴۱، بیروت (بی تا).
- ابو عبیده بن جراح** در ۱۴ **خالد بن ولید** را با سپاهی به **بعلبک** و بقاع فرستاد و خالد آن نواحی را فتح کرد در ۶۶، (در دوره **حکومت عبدالملک بن مروان**) بادی‌نشینان عرب به **حمص** و بعلبک و بقاع **حمله** کردند.
- [۱۸] علی بن حسین مسعودی، مروج الذهب و معادن الجواهر، ج ۳، ص ۲۹۹، چلب شارل پلا، بیروت ۱۹۶۵-۱۹۷۹.

نام بقاع در آثار گذشتگان

- در **قرن سوم**، ابن خردادبه
- [۱۹] ابن خردادبه، کتب المسالک و الممالک، ج ۱، ص ۷۷، چلب نخویه، لیدن ۱۹۶۷.
- وقتی از حوزه دمشق و اقالیم آن سخن می‌گوید، از بقاع نام می‌برد در آن زمان، به نوشته قدامة بن جعفر،
- [۲۰] قدامة بن جعفر، کتب الخراج، ج ۱، ص ۲۱۹، چلب نخویه، لیدن ۱۹۶۷.
- جاده حمص - دمشق، از بقاع عبور می‌کرده؛ اما به گفته یعقوبی
- [۲۱] احمد بن اسحاق یعقوبی، کتب البلدان، ج ۱، ص ۳۲۵، چلب نخویه، لیدن ۱۹۶۷.
- راه برید، از جوسیه به بقاع و سپس به بعلبک می‌رسیده است این فقیه
- [۲۲] ابن فقیه، مختصر کتب البلدان، ج ۱، ص ۱۰۵، چلب نخویه، لیدن ۱۹۶۷.
- نیز به نقل از مدائنی، بقاع را از نواحی دمشق شمرده است مقدسی در ۳۷۵ می‌نویسد بعلبک مرکز بقاع و آبادی‌هایش کابید، عَرجموش و زَبَدانی است.
- [۲۳] محمد بن احمد مقدسی، کتب احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم، ج ۱، ص ۱۵۴، چلب نخویه، لیدن ۱۹۶۷.

حمله صلیبیان به بقاع

- در ۵۷۲/۱۱۷۶، **صلیبیان** به بقاع تاختند و آنجا را **غارت** کردند شمس‌الدین محمد بن عبدالملک بن مقدم، فرمانروای بعلبک، با شنیدن این **خبر** در نزارهای بقاع **کمین** کرد و بر آنان حمله برد، عده‌ای را کشت و دویست نفر را اسیر کرد و به نزد صلاح‌الدین ایوبی فرستاد.
- [۲۴] **ابن اثیر**، **الکامل فی التاریخ**، ج ۱۱، ص ۴۳۶۴۳۷، بیروت ۱۳۸۶/۱۳۸۵، ۱۹۶۶/۱۹۶۵.
- [۲۵] ابن خلدون، تاریخ ابن خلدون المسمی کتب العبر و دیوان المبتدا والخبر، ج ۵، ص ۳۴۸، بیروت ۱۹۹۲/۱۴۱۳.

اوضاع بقاع در حمله مغول

- در حمله **مغول**، کنت ژولیان، امیر صیدا و شقیف آرنون، فرصت را مغتنم شمرد و به دره ثروتمند بقاع حمله کرد.
- [۲۶] استیون رانسیمن، تاریخ جنگ‌های صلیبی، ج ۳، ص ۳۶۹، ترجمه منوچهر کاشف، تهران ۱۳۵۱-۱۳۵۸ ش.
- در ۷۱۲، هنگام عبور ناصر سوم، سلطان **مصر**، از کرک به قصد فتح دمشق، دشمن وی آفرم از مقابل وی گریخت و به بقاع‌العزیز (قسمت جنوبی بقاع) پناه برد، و ناصر بدون هیچ‌گونه مانعی دمشق را گرفت.
- [۲۷] عبدالله بن محمد کاشانی، تاریخ اولجایتو، ج ۱، ص ۱۳۸، چلب مهین همیلی، تهران ۱۳۴۸ ش.
- در ۱۰۱۷ امیر فخرالدین دوم، امیر لبنان که دست نشانده **عثمانیان** بود، **طرابلس** و بعلبک و بقاع را به تصرف درآورد و در ۱۲۳۶ بشیر شهاب ثانی، امیر لبنان، بقاع را ضمیمه **خاک لبنان** کرد.
- [۲۸] فیلیپ خوری حتی، تاریخ عرب، ج ۱، ص ۹۱۴، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران ۱۳۶۶ ش.
- [۲۹] فیلیپ خوری حتی، تاریخ عرب، ج ۱، ص ۹۱۷، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران ۱۳۶۶ ش.

فهرست منابع

- (۱) علی بن ابی بکر هروی، الاشارات الی معرفة الزیارات، چلب سوردل - تومین، ص ۹-۱؛
- (۲) یاقوت حموی، معجم البلدان، چلب فردیناند ووستنفلد، لایپزیگ ۱۸۶۶-۱۸۷۳؛

- (۳) ابن اثیر، الكامل فی التاریخ، بیروت ۱۳۸۵-۱۳۸۶/۱۹۶۵-۱۹۶۶.
- (۴) ابن خردادبه، کتب المسالك والممالک، چاپ نخویه، لیدن ۱۹۶۷.
- (۵) ابن خلدون، تاریخ ابن خلدون المسمی کتب العبر و دیوان المبتدا والخبر، بیروت ۱۹۹۲/۱۴۱۳.
- (۶) ابن فقیه، مختصر کتب البلدان، چاپ نخویه، لیدن ۱۹۶۷.
- (۷) احمد بن یحیی بلانری، فتوح البلدان، چاپ عبدالله انیس طبّاع و عمر انیس طبّاع، بیروت ۱۹۸۷/۱۴۰۷.
- (۸) فیلیپ خوری حتّی، تاریخ عرب، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران ۱۳۶۶ ش.
- (۹) استیون رانسیمن، تاریخ جنگهای صلیبی، ترجمه منوچهر کاشف، تهران ۱۳۵۱-۱۳۵۸ ش.
- (۱۰) جوادعلی، المفصل فی تاریخ العرب قبل الاسلام، بیروت ۱۹۷۶-۱۹۷۸.
- (۱۱) قدامة بن جعفر، کتب الخراج، چاپ نخویه، لیدن ۱۹۶۷.
- (۱۲) عبدالله بن محمد کاشانی، تاریخ اولجایتو، چاپ مهین همبلی، تهران ۱۳۴۸ ش.
- (۱۳) علی بن حسین مسعودی، مروج الذهب و معادن الجوهر، چاپ شارل پلا، بیروت ۱۹۶۵-۱۹۷۹.
- (۱۴) محمد بن احمد مقدسی، کتب احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم، چاپ نخویه، لیدن ۱۹۶۷.
- (۱۵) احمد بن اسحاق یعقوبی، تاریخ الیعقوبی، بیروت (بی تا).
- (۱۶) احمد بن اسحاق یعقوبی، کتب البلدان، چاپ نخویه، لیدن ۱۹۶۷.

پانویس

۱. ↑ جوادعلی، المفصل فی تاریخ العرب قبل الاسلام، ج ۱، ص ۴۴۳-۴۴۴، بیروت ۱۹۷۶-۱۹۷۸.
۲. ↑ جوادعلی، المفصل فی تاریخ العرب قبل الاسلام، ج ۲، ص ۶۲۳، بیروت ۱۹۷۶-۱۹۷۸.
۳. ↑ جوادعلی، المفصل فی تاریخ العرب قبل الاسلام، ج ۳، ص ۱۵، بیروت ۱۹۷۶-۱۹۷۸.
۴. ↑ جوادعلی، المفصل فی تاریخ العرب قبل الاسلام، ج ۳، ص ۳۰، بیروت ۱۹۷۶-۱۹۷۸.
۵. ↑ جوادعلی، المفصل فی تاریخ العرب قبل الاسلام، ج ۳، ص ۱۱۱، بیروت ۱۹۷۶-۱۹۷۸.
۶. ↑ احمد بن یحیی بلانری، فتوح البلدان، ج ۱، ص ۱۵۴، چاپ عبدالله انیس طبّاع و عمر انیس طبّاع، بیروت ۱۹۸۷/۱۴۰۷.
۷. ↑ احمد بن اسحاق یعقوبی، تاریخ الیعقوبی، ج ۲، ص ۱۴۱، بیروت (بی تا).
۸. ↑ علی بن حسین مسعودی، مروج الذهب و معادن الجوهر، ج ۳، ص ۲۹۹، چاپ شارل پلا، بیروت ۱۹۶۵-۱۹۷۹.
۹. ↑ ابن خردادبه، کتب المسالك والممالک، ج ۱، ص ۷۷، چاپ نخویه، لیدن ۱۹۶۷.
۱۰. ↑ قدامة بن جعفر، کتب الخراج، ج ۱، ص ۲۱۹، چاپ نخویه، لیدن ۱۹۶۷.
۱۱. ↑ احمد بن اسحاق یعقوبی، کتب البلدان، ج ۱، ص ۳۲۵، چاپ نخویه، لیدن ۱۹۶۷.
۱۲. ↑ ابن فقیه، مختصر کتب البلدان، ج ۱، ص ۱۰۵، چاپ نخویه، لیدن ۱۹۶۷.
۱۳. ↑ محمد بن احمد مقدسی، کتب احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم، ج ۱، ص ۱۵۴، چاپ نخویه، لیدن ۱۹۶۷.
۱۴. ↑ ابن اثیر، الكامل فی التاریخ، ج ۱۱، ص ۴۳۶۴۳۷، بیروت ۱۳۸۵/۱۳۸۶-۱۹۶۵/۱۹۶۶.
۱۵. ↑ ابن خلدون، تاریخ ابن خلدون المسمی کتب العبر و دیوان المبتدا والخبر، ج ۵، ص ۳۴۸، بیروت ۱۹۹۲/۱۴۱۳.
۱۶. ↑ استیون رانسیمن، تاریخ جنگهای صلیبی، ج ۳، ص ۳۶۹، ترجمه منوچهر کاشف، تهران ۱۳۵۱-۱۳۵۸ ش.
۱۷. ↑ عبدالله بن محمد کاشانی، تاریخ اولجایتو، ج ۱، ص ۱۳۸، چاپ مهین همبلی، تهران ۱۳۴۸ ش.
۱۸. ↑ فیلیپ خوری حتّی، تاریخ عرب، ج ۱، ص ۹۱۴، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران ۱۳۶۶ ش.
۱۹. ↑ فیلیپ خوری حتّی، تاریخ عرب، ج ۱، ص ۹۱۷، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران ۱۳۶۶ ش.

منبع

دانشنامه جهان اسلام، بنیاد دائرة المعارف اسلامی، برگرفته از مقاله «بقاع»، شمار ۱۱۷۸.

رده‌های این صفحه: [جغرافیای اسلامی](#) | [سوریه](#) | [لبنان](#)